

Obsah

Předmluva	7
Poděkování	14
Úvod	16
Část první: Živočišné pudy	
Kapitola 1: Důvěra a její multiplikátory	26
Kapitola 2: Spravedlnost	36
Kapitola 3: Nepoctivost a zlá vůle	46
Kapitola 4: Peněžní iluze	66
Kapitola 5: Příběhy	79
Část druhá: Osm otázek a odpovědí	
Kapitola 6: Proč ekonomiky procházejí krizemi?	88
Kapitola 7: Proč mají bankéři centrálních bank moc nad ekonomikou (pokud ji mají)?	107
Dodatek ke kapitole 7: Současná finanční krize: co je třeba udělat?	123
Kapitola 8: Proč existují lidé, kteří nemohou najít práci?	139
Kapitola 9: Proč je z dlouhodobého hlediska provázána inflace s nezaměstnaností?	153
Kapitola 10: Proč je spoření na budoucnost tak nahodilé?	165
Kapitola 11: Proč jsou ceny na finančních trzích a investice firem tak proměnlivé?	185
Kapitola 12: Proč trhy s nemovitostmi procházejí cykly?	209
Kapitola 13: Proč nacházíme obzvláště velkou chudobu mezi menšinami?	219
Kapitola 14: Závěr	233
Poznámky	245
Použitá literatura	271
Rejstřík	295

V životě bývají občas chvíle, kdy pravda vyjde najevo. V románu *Zlatá číše* od Henryho Jamese stačí jeden krátký pohled a Maggie Vennerová pochopí, že její podezření bylo oprávněné: její manžel a manželka jejího otce spolu mají poměr.¹ Pro světovou ekonomiku bylo takovým určujícím momentem 29. září 2008. Americký Kongres tehdy odmítl (ačkoli později toto rozhodnutí sám změnil) schválit plán státní finanční pomoci ve výši 700 miliard dolarů, který navrhoval ministr financí Henry Paulson. Dow-Jonesův akciový index spadl o 778 bodů. Akciové trhy vzápětí klesly po celém světě. A náhle to, co se zdálo být jen vzdálenou možností – tedy opakování Velké hospodářské krize – se stalo reálnou vyhlídkou.²

Velká hospodářská krize byla tragédií minulého století. Ve 30. letech 20. století způsobila nesmírně velkou nezaměstnanost po celém světě. A pak, jako kdyby samotná krize nepřivodila dost utrpení, vedlo vzniklé mocenské vakuum k druhé světové válce. Více než 50 000 000 lidí v ní zahynulo.³

Opakování Velké hospodářské krize je nyní možné, protože vláda a široká veřejnost podlehly v uplynulých letech přílišnému sebeuspokojení. A zapomněly na poučení z 30. let 20. století. V oně těžké době jsme se totiž dověděli, jak ekonomika ve skutečnosti funguje. Také jsme pochopili, co je náležitou úlohou státu v jakékoli velké kapitalistické ekonomice. Naše kniha poučení tohoto typu znovu objevuje, ale zároveň je začleňuje do soudobého kontextu. Abychom pochopili, jak se světová ekonomika dostala do současné svízelné situace, je nutné těmto ponaučením rozumět.

Musíme jim však rozumět také proto – a to je důležitější – abychom věděli, co je právě nyní třeba udělat.

Uprostřed Velké hospodářské krize vydal John Maynard Keynes svou *Obecnou teorii zaměstnanosti, úroku a peněz*. V tomto mistrovském díle z roku 1936 popsal, jak si důvěryhodné vlády, jako například vláda Spojených států či Velké Británie, mohou půjčovat finanční prostředky a následně je vynakládat a tímto způsobem vracet nezaměstnané zpátky do pracovního procesu. Tento recept však nebyl v době samotné krize systematicky používán. K tomu došlo až tehdy, když ekonomové začali dávat politikům jasné rady. V době krize se však politickým vůdcům určitých výsledků dosáhnout přece jen podařilo. Například ve Spojených státech se Herbert Hoover i Franklin Delano Roosevelt rozhodli pro deficitní financování. Z velké části jim nechyběla ani správná intuice, a třebaže měli ve věcech poměrně velký zmatek, svou ekonomickou politiku víceméně orientovali tím správným směrem. Protože ale neměli k dispozici žádná přesná vodítka, nedostávalo se jim sebedůvěry nutné k tomu, aby mohli v této své politice zajít dostatečně daleko.

Když se keynesiánské vypůjčování a následné investování prostředků nakonec plně ujalo – jako součást válečné ekonomiky – nezaměstnanost zmizela. Ve 40. letech 20. století se Keynesův recept stal záležitostí natolik standardní, že se užíval v různých zemích celého světa, a dokonce byl i zakotven v zákonech. V Americe se na základě zákona o zaměstnanosti z roku 1946 stalo udržování plné zaměstnanosti jedním z úkolů federální vlády.

Keynesiánské principy, pokud jde o úlohu fiskální a měnové politiky v boji proti hospodářským recesím, tak začaly silně ovlivňovat smýšlení ekonomů, politiků, akademiků a části široké veřejnosti. Dokonce i nedávno zesnulý Milton Friedman údajně pronesl „My všichni jsme nyní keynesiánci“ – ačkoli se později od tohoto výroku distancoval.⁴ A keynesiánská makroekonomická politika větší

nou fungovala. Ano, docházelo k výkyvům i nenadálým zvratům, jako třeba v 90. letech minulého století v Japonsku, v Indonésii po roce 1998 či v Argentíně po roce 2001. Ale z ptačí perspektivy byla světová poválečná ekonomika ekonomikou úspěšnou a platí to i nadále. Stát za státem dosahovaly téměř plné zaměstnanosti. A též Čína a Indie se svým ohromně početným obyvatelstvem začaly poté, co zmírnily své socialistické sklony, prožívat období hospodářské prosperity a růstu.

Ale kromě toho, že deficitní financování představuje užitečný prostředek, jak se vymanit z recese, obsahovala Keynesova *Obecná teorie* další a ještě důležitější poselství, které ovšem zůstalo nepovšimnuto. Šlo o Keynesovu hlubší analýzu toho, jak funguje ekonomika a jaká je v jejím rámci úloha státu. V roce 1936, když Keynesova *Obecná teorie* vyšla, se na jedné straně politicko-ekonomického spektra nacházeli ti, kteří se domnívali, že pravdu má stará, předkeynesiánská ekonomie. Podle této klasické ekonomické teorie měly soukromé trhy, jež fungují ve vzájemné shodě a bez vměšování státu, zajistit „jakoby pomocí nějaké neviditelné ruky“ plnou zaměstnanost. Podle klasické logiky v její nejprostší formě platilo, že pokud je dělník ochoten pracovat za mzdu nižší hodnoty, než jakou je schopen vyprodukovat, může mít zaměstnavatel zisk z toho, že mu dá práci. Lidé s těmito názory požadovali vyrovnaný rozpočet a co nejmenší státní regulaci. Na druhé straně spektra se v roce 1936 nacházeli socialisté. Ti se domnívali, že z nezaměstnanosti let třicátých je možné vybřednout jenom tak, že podnikání a obchod vezme do svých rukou stát. Ten měl nezaměstnanost eliminovat tak, že bude lidi zaměstnávat sám.

Keynes však zaujal umírněnější postoj. Podle jeho názoru totiž ekonomice nevládnou jen racionální činitelé, kteří se „jakoby pomocí neviditelné ruky“ věnují všem transakcím, jež jsou k jejich vzájemnému ekonomickému prospěchu, jak se domnívali klasičtí ekonomové. Keynes uznával, že většina ekonomických aktivit má racionální ekonomickou motivaci –

ale zároveň zastával názor, že značnou část těchto aktivit řídí *živočišné pudy*. Lidské jednání je totiž určováno i neekonomickými motivy. A při prosazování svých ekonomických zájmů si lidé nepočínají vždycky racionálně. Podle Keynesova názoru jsou *živočišné pudy* hlavním důvodem, proč ekonomika prochází takovými výkyvy. A právě *živočišné pudy* jsou též hlavní příčinou nedobrovolné nezaměstnanosti.

Abychom porozuměli ekonomice, musíme pochopit, jakým způsobem ji živočišné pudy ovlivňují. Podobně, jako je klíčovým pojmem klasické ekonomie neviditelná ruka Adama Smithe, jsou Keynesovy živočišné pudy klíčovým pojmem jiného ekonomického názoru – názoru, který vysvětluje nestabilitu, jež je jedním ze základních rysů kapitalismu.⁵

Keynesovo tvrzení, že živočišné pudy ovlivňují a pohánějí ekonomiku, nás přivádí k úloze státu. Keynesův pohled na úlohu státu v ekonomice byl podobný tomu, s jakým se setkáváme v knihách s radami rodičům.⁶ Tyto knihy nás na jednu stranu varují před přílišným užíváním autority. Naše děti se v takovém případě budou vyznačovat povrchní poslušností, a až začnou dospívat, budou se bouřit. Na druhou stranu nám ale také říkají, abychom dětem příliš nepovolovali. Jinak je nenaučíme respektovat náležité hranice. Tyto publikace tedy radí, že výchova dětí by měla sledovat jakousi střední cestu mezi zmíněnými extrémy. Hlavním úkolem rodičů je tedy stanovit hranice, které znemožní, aby dítě přespříliš podléhalo svým živočišným pudům. Tyto hranice by ale zároveň měly dítěti zajistit nezávislost, aby se mohlo učit a být kreativní. Úlohou rodičů je vytvářet *šťastný domov*, který dává dítěti svobodu, ale zároveň ho chrání před jeho živočišnými pudy.

Pojem „šťastný domov“ přesně odpovídá Keynesovu pohledu (a také pohledu našemu) na náležitou úlohu státu. Kapitalistická společnost, jak správně rozpoznala stará ekonomie, dokáže být nesmírně kreativní. A stát by do této kreativity měl co možná nejméně zasahovat. Na druhou stranu však platí, že když kapitalistickou ekonomiku *ponecháme je-*

jím vlastním prostředkům, bude se oddávat nestřídmosti, jak ostatně dokládá současná doba. Dostaví se *mánie*. A po ní *panika*.⁷ A nezaměstnanost. Lidé budou příliš spotřebovat a málo spořit. Bude se špatně zacházet s menšinami a ty budou trpět. Ceny domů, akcií a dokonce i ropy budou prudce stoupat a pak zprudka poklesnou. Náležitou úlohou státu je, podobně jako podle zmíněných knih úlohou rodičů, připravit patriční jeviště. Toto jeviště by mělo dávat otěže do rukou kapitalistické kreativity, ale zároveň by mělo sloužit jako protiváha vůči nestřídmostem, které jsou důsledkem našich živočišných pudů.

Když mluvíme o nestřídmosti, sluší se připomenout, že současnou ekonomickou krizi výstižně charakterizoval George W. Bush, když prohlásil: „Wall Street se opil.“ Avšak vysvětlení, proč se Wall Street opil, proč stát vytvořil takové podmínky, které umožnily, aby se opil, a proč stát, když Wall Street nakonec přebрал, jen nečinně seděl, musí vycházet z nějaké ekonomické teorie, která objasňuje, jak funguje ekonomika. Popsaná situace je do jisté míry důsledkem ustavičného „mrzačení“ Keynesovy *Obecné teorie* – které začalo hned po jejím vydání a zesílilo v 60. a 70. letech.

Záhy po vydání *Obecné teorie* z ní Keynesovi stoupenci vymýtili téměř vše, co se týkalo živočišných pudů – tedy mimoekonomických motivů a iracionálního jednání – jež byly podstatou Keynesova vysvětlení Velké hospodářské krize. Živočišných pudů nechali v původní Keynesově teorii jen tolik, aby tento pojem zůstal jakýmsi nejmenším společným jmenovatelem teorie, která by ve své upravené podobě dokázala minimalizovat intelektuální distanci mezi *Obecnou teorií* a standardní *klasickou* ekonomikou té doby. Podle standardní ekonomické teorie totiž žádné živočišné pudy neexistují. Lidé jsou při svém jednání vedeni pouze ekonomickými motivy a jednají výhradně racionálně.

Keynesovi stoupenci adoptovali tuto „banalitu“ (jak se vyjádřil Hyman Minsky), v níž se původní Keynesova teorie proměnila, ze dvou dobrých důvodů.⁸ Zaprvé proto, že stá-

le zuřila Velká hospodářská krize a oni chtěli co nejrychleji získávat konvertity, kteří budou dále šířit Keynesovo poselství o úloze fiskální politiky. A pokud Keynesovu teorii co možná nejvíce přiblíží k teorii existující, bude těch, kdo na její stranu přestoupí, největší možný počet. Ona minimální odlišnost nové teorie od teorie stávající byla užitečná i z jiného důvodu. Umožňovala tehdejším ekonomům, aby pomocí staré teorie pochopili teorii novou.

Avšak toto krátkodobé řešení mělo dlouhodobé důsledky. Značně zředená verze *Obecné teorie* se totiž v 50. a 60. letech 20. století začala přijímat téměř všeobecně. I tato zredukovaná verze keynesiánské ekonomické teorie však zůstávala zranitelná vůči útokům. V 70. letech vyrostla nová generace ekonomů. Nazývali se neoklasičtí ekonomové a ve své kritice tvrdili, že ta trocha živočišných pudů, které v keynesiánském myšlení zůstaly, je natolik nepodstatná, že v ekonomice nemůže hrát žádnou významnější roli. A prohlašovali, že keynesiánská teorie nebyla zředěna dostatečně. Podle jejich názoru, který se stal ústředním prvkem moderní makroekonomie, by ekonomové neměli brát živočišné pudy vůbec v potaz. Tímto způsobem – a tak trochu paradoxně – došlo k rehabilitaci staré předkeynesiánské klasické ekonomie, která neznala nedobrovolnou nezaměstnanost. A živočišné pudy skončily v popelnici intelektuálních dějin.

Tento neoklasický názor na fungování ekonomiky postupně převzali myšlenkové trusty, politické elity, intelektuálové a nakonec masové sdělovací prostředky. „Věřím ve svobodný trh“ se stalo politickou mantrou. Přesvědčení, že by stát neměl zasahovat lidem do jejich úsilí hájit své vlastní ekonomické zájmy, ovlivnilo politiku v řadě zemí celého světa. V Anglii nabylo podoby thatcherismu, v Americe reaganismu. A z těchto dvou anglosaských zemí se šířilo dál.

Ideu keynesiánského šťastného domova nahradila představa rodiče, který má svému dítěti vše dovolit. A nyní, tři desetiletí po zvolení Margaret Thatcherové a Ronalda Rea-

gana, vidíme problémy, které to může způsobit. Nikdo nestanovil hranice, jež by brzdily nestřídnost Wall Streetu. A ten seopil do němoty. A svět musí nyní nést následky.

Již dávno jsme přišli na to, že stát může vyvažovat racionální i iracionální šoky, které kapitalistické ekonomiky prožívají. Ale jelikož byly Keynesův odkaz a úloha státu opakovaně zpochybňovány, systém ochranných mechanismů, který se vyvinul na základě zkušeností z doby Velké hospodářské krize, se postupně rozložil. A nyní je proto nutné, abychom znovu začali chápat, jak kapitalistické ekonomiky opravdu fungují – ekonomiky, v nichž lidé mají nejen racionální ekonomické motivy, ale též různé živočišné pudy.

Tato publikace čerpá z poznatků takzvané behaviorální ekonomie a popisuje, jak ekonomika opravdu funguje. Vysvětluje, jak funguje, když jsou lidé skutečně *lidmi*, tedy když jsou jim vlastní ony přespříliš lidské živočišné pudy. A rovněž vysvětluje, proč neznalost jejích skutečných mechanismů vedla k současnému stavu světové ekonomiky, pro niž je příznačné zhroucení úvěrových trhů a následná hrozba kolapsu reálné ekonomiky.

Jelikož máme výhodu v podobě sedmdesáti let společenskovedního výzkumu, můžeme otázku úlohy živočišných pudů v makroekonomice rozpracovat způsobem, jakým to raní keynesiánci učinit nemohli. A protože význam živočišných pudů uznáváme a přisuzujeme jim v naší teorii ústřední roli, místo abychom se je snažili zamést pod koberec, je naše teorie dostatečně robustní.

Tato teorie je obzvláště potřebná v kontextu soudobé recese. Především politici by nyní měli vědět, co mají dělat. Tuto teorii ale potřebují také ti, kdo mají správnou intuici, jako je například předseda Rady guvernérů Federálního rezervního systému Spojených států Ben Bernanke. Jedině když budou díky ní věcem jasně rozumět, dodá jim to sebedůvěru a intelektuální legitimitu, aby se drželi svého instinktu a přijímali vskutku rázná opatření, jež potřebujeme, abychom se vypořádali se soudobou ekonomickou krizí.